

શ્રી યશાવજયંતી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

વીર-ધર્મ

૪૪૨૭

નો

~~Shree Sudharmaswami Gyanbhandar~~ Jain Granthmal

હંદેરો.

—ન્યાયવિજય.

परमपूज्यपाद—श्रीविजयधर्मसूरि—गुरुभ्यो नमः।

वीर-धर्म

नो

ढंढे रे.

लेखक.

न्यायविशारद—न्यायतीर्थ

मुनिराजश्रीन्यायविजयल.

वीर सं. २४५३.

वि. सं. १९८३.

प्रति-संख्या १०००

अभूद्य.

પાલણપુર-નિવાસી—

ધર્મ-ભગિનીઓની

—આર્થિક મદદથી

પ્રકાશક:—

શ્રીવિજયધર્મ-પ્રકાશક-સભા.

ભાવનગર.

—: ભાવનગર :—

ધી આનંદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં

શાહ ગુલામચંદ લલ્લુભાઈએ છાપ્યા.

એ ઓલ.

બહાલા વાંચનાર !

મહારા તટસ્થ ઉપયોગ ઉપર જે ભાસ્યું, તે અત્રે રજુ કર્યું છે. મહારા નિર્માન્તપણાનો દાવો હું ન કરી શકું. આપણી બૂલો તો ઝાની જાણે. છતાં અકલુષત વિચાર-શુદ્ધિ ઉપર જે પ્રકાશે, તે ઉદાર આશય અને પર-હિત-દષ્ટિથી પ્રકટ કરવું એ અણુઘટવું ન ગણાય. છતાં આ લેખ વાંચતાં ક્યાંય તને વસમું લાગે તો સખરી રાખજે. વિચાર-ભેદો તો જિનભદ્રગણિ-ક્ષમા શ્રમણ, મહાવાદી અને સિદ્ધસેન દિવાકર જેવા મહાન પૂર્વાચાર્યો વચ્ચે પણુ હતા. ધર્મસાગરજી તથા ભાવવિનયજી-વિનયવિનયજી આદિ મહાવ્રતધારી વિદ્વાનો વચ્ચેના વિચાર-ભેદો બેઠશ તો હું છક્ક થઈ જઈશ. વિચાર-ભેદ પર કલુષિત થવું એ કમજોરી અને કાયરપણું છે. સારું લાગે તો ગ્રહણ કરજે. પ્રતિવાદ યા પ્રતિ-વિધાનમાં પણુ માધ્યસ્થવૃત્તિ, સ્થામા પ્રત્યે હિતશુદ્ધિ અને સ્થામાને, પોતાને સાચું જણાય તે સમજવવાની માયાળુ લાગ-ણીના રંગો પૂરજે. એમાંજ મજા છે, અને શ્રોતાઓને પણુ વિવેક કરવાનું સહેલું પડશે.

આવણુ શુદ્ધિ ૫

ધર્મ-સંવત ૫

વઢવાણ કેમ્પ.

}

લેખક.

-: मुद्रा

इन्द्रियार्थ-विलासाय न जातं तव जन्मना ।
एकं कार्यं महत् कर्तुं त्वमत्राऽऽगतवानसि ॥

दुःस्वान्धकार-नाशाय प्रकाशाय सुखाध्वनः ।
उद्भवन्ति महात्मानः कर्म-योगः सतामयम् ॥

ग्लानिं धर्मस्य वीक्ष्यं समाजस्य च दुर्दशाम् ।
उत्तिष्ठध्वं तदुद्दारे सर्वे सम्भूय सज्जनाः ॥

लेखक.

લેખ :--

—વિષય-વિસ્તાર કરવા તારો જન્મ થયો નથી. એક મહાન
કાર્ય કરવા માટે તું અહીં આવ્યો છે.

*

*

*

—દુઃખ-અનુકારનો નાશ કરવા અને સુખસાધક માર્ગનો પ્રકાશ
કરવા મહાપુરુષો અવતરે છે. સન્તોનો આ કર્મ-યોગ છે.

*

*

*

—ધર્મની જ્ઞાતિ અને સમાજની દુર્દશા તરફ નજર કરો, અને
અધા સજ્જનો એકત્રિત થઈ તેનો ઉદ્ધાર કરવા ઉઠો ?

વીર-મન્ત્રો.

“ If you subdue not your passions, they will subdue you. ”

—તમે તમારી દુર્વાસનાઓ ઉપર ને અંકુશ નહિ મૂકો તો તે તમને પોતાના તાબામાં કરશે.

“ He who reigns within himself and rules passions, desires and fears, is more than a king. ”

—જે પોતાની જાત ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે અને વાસનાઓ, તૃષ્ણાઓ અને ભયો ઉપર અંકુશ રાખે છે, તે એક બાદશાહ કરતાં મોટો છે.

“ He who masters his passions, conquers his greatest enemy. ”

—જે પોતાની વાસનાઓ ઉપર આધિપત્ય ભોગવે છે, તે પોતાના મોટામાં મોટા દુશ્મનને જીતે છે.

“ Command yourself and you may command the world. ”

—તમે તમારી જાત પર હુકમ ચલાવો અને એથી દુનિયા ઉપર હુકમ ચલાવી શકો.

“ The more one drinks, the more he wants to drink, till at last he dies of drinking it, So abstain from it. ”

—બ્રાણી જેમ જેમ વિષય-રસનું પાન કરે છે, તેમ તેમ તેમાં તે વધુ આસક્ત બને છે, અને એ ત્યાં સુધી કે આખરે તે તેનાથી મરે છે. માટે એથી દૂર ખસી જા.

“ Govern yourself before you govern others. ”
“ Govern your mind, lest it governs you. ”

—ખીજના ઉપર સત્તા ચલાવવા જાઓ તે પહેલાં તમારી જાત ઉપર સત્તા ચલાવો. તમારા મન ઉપર સત્તા ચલાવો, રખેને તે તમારી ઉપર સત્તા ચલાવે.

“ The kingdom of heaven is within you. ”

—સ્વર્ગનું રાજ્ય તમારા-પોતાની અંદર છે.

“ Love is the light by which we see God. ”

—વિશ્વ-પ્રેમ એ એવી રોશની છે કે જે વડે ઇશ્વર-દર્શન કરી શકાય.

“ The service of the poor is the service of God. ”

—ગરીબોની સેવા એ પરમેશ્વરની સેવા છે.

“ When money is lost nothing is lost,
When health is lost something is lost,
When Character is lost all is lost. ”

—જો તમે પૈસો ગુમાવ્યો છે તો કંઈ નથી ગુમાવ્યું,
જો તમે તન્દુરસ્તી ગુમાવી છે, તો કંઈક ગુમાવ્યું છે,
જો તમે ચારિત્ર ગુમાવ્યું છે, તો બધુંય ગુમાવ્યું છે.

“ Expel avarice from your heart, So shall you loose the chains off your neck. ”

—તૃષ્ણાને તારા હૃદયમાંથી દૂર કર; એથી તારા ગર્દન ઉપર પડેલી સાંકળોથી તું છોટા થઈશ.

વિષય-સૂચન.

૧ બીર-જીવન	૧
૨ પ્રવચન	૮
૩ સામ્યવાદ	,,
૪ અહિંસા	૯
૫ સંગઠન	૧૪
૬ ધર્મ-સંસ્થાઓ	૨૦
૭ નારી-સમ્માન	૨૪
૮ ધર્મ	૩૧

...

વીર-ધર્મનો—

—ઢંઢેરો.

વીર-જીવન.

સ મગ્ન સંસારમાં ઉંચામાં ઉંચું જીવન એક મનુષ્ય-જીવન છે. આત્માનો પૂર્ણ વિકાસ એક માત્ર મનુષ્યતાના પૂર્ણ વિકાસ ઉપર આધાર રાખે છે. મનુષ્યતાનો જેમ જેમ વિકાસ થતો જાય છે, તેમ તેમ કૈવલ્ય-મન્દિર નજીક આવતું જાય છે. એક વિદ્વાનના શબ્દો છે કે—

[૧]

“ Man is the master of the whole Cosmos. If you are not man, be man; if you are an angel, descend to manhood; if you are an animal, ascend to manhood. ”

અર્થાત્—મનુષ્ય અનન્ત પ્રજાકોનો માસ્તર છે. તું જો મનુષ્ય નથી, તો મનુષ્ય બન. તું જો દેવતા છે, તો મનુષ્ય-જીવનમાં ઉતરી આવ. તું જો જાનવર છે, તો મનુષ્ય-જીવન ઉપર આવી જા.

મહાવીર સ્વામીનું જીવન એ ખરેખર માનવ-જીવન છે. મનુષ્યજાતિને માનવજીવનનો શ્રેષ્ઠ આદર્શ મહાવીરસ્વામીના જીવનમાંથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. માનવ-જીવનના અભ્યાસીએ મહાવીરસ્વામીના જીવનનું અધ્યયન કરવાની પરમ આવશ્યકતા છે. એ મહાપુરૂષના જીવનને આદર્શ બનાવી જો પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો નિઃસન્દેહ આત્મસિદ્ધિનો માર્ગ સુલભ થઈ જાય. પ્રભુ મહાવીર એકદમ પ્રભુ નહોતા થયા; તેઓ પહેલાં લૌકિક હતા; અભ્યાસ કરતાં કરતાં જ્યારે પુરૂષાર્થના શિખરે પહોંચ્યા, ત્યારે લૌકિક મટી અલૌકિક થયા—પ્રભુ થયા. એમના પગલે ચાલવું એ મનુષ્ય-માત્રનું કર્તવ્ય છે. એમનું જીવન નૈતિક, ધાર્મિક અને પારમાર્થિક તત્ત્વોના ઉચ્ચ આદર્શોથી ભરપૂર છે.

સનાતન સમયથી વર્ણાશ્રમ-પદ્ધતિ જે ચાલી આવી છે, તેના ચીલે ચીલે ભગવાને પોતાની ગતિ લાંબાવી છે. બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને સંન્યાસાશ્રમ એ ચાર આશ્રમોમાં ક્રમપૂર્વક વિશ્રામ લેતા ભગવાન આખરે પૂર્ણ વિશ્રામી બને છે.

મા-બાપ મનુષ્યમાત્રના પ્રથમ અને મહાન્ ઉપકારી છે. તેમની તરફ ભક્તિપરાયણ થવું એ પ્રત્યેક પુત્રનું પ્રાથમિક અને મહત્ કર્તવ્ય છે. મહાવીર આ કર્તવ્યને બળવવામાં કેટલો ઉંચો નંબર લે છે ? ગર્ભાવસ્થામાં ગર્ભનું હલન-ચલન, જે નૈસર્ગિક (પ્રાકૃતિક) છે, તેની ઉપર પણ મહાવીર અંકુશ મૂકે છે; અને તે એટલા માટે કે “ મારા હાલવા-ચાલવાથી રખેને મારા માતાજીને દુઃખ થાય ! ”

બાલ-સ્વભાવ-સુલભ ચંચળતા અને ચપળતા મહાવીરમાં ન હોય એ કેમ બને ! મહાવીર પોતાના સરખી ઉમ્મરના ગોઠી-યાઓ સાથે રમવા નિકળી પડે છે; કિન્તુ રમત-ગમતમાં પણ-ખેલ-કૂદમાં પણ તે બાળકની નિર્ભયતા અને હિમ્મત એક ઔર પ્રકારની તરી આવે છે.

પ્રભુની ઈમ્મર આઠ વર્ષની થાય છે, ત્યારે તેમના મા-બાપ મોટા વરઘોડા સાથે તેમને નિશાળે બેસાડવા લઈ જાય છે. જે મા-બાપ લાડમાંને લાડમાં પોતાના પ્યારા પુત્રને વિદ્યાધ્યયન કરાવવાનું વિસરી જાય છે, અગર તે તરફ ઓછી દરકાર રાખે છે તે પોતાના પ્યારા પુત્રના વાસ્તવિક હિતૈષી નથી, કિન્તુ માતા શત્રુ અને પિતા વૈરી છે, એ વાત શાણા સિદ્ધાર્થરાજ અને ડાહી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીના ધ્યાન બહાર હોઈજ કેમ શકે. પણ મહાવીર જેવા પ્રખર પ્રજ્ઞાવાનને વિદ્યાધ્યયન માટે બીજા વિદ્યાર્થી-ઓની જેમ પરિશ્રમ કરવાનું ન હોય.

ઓછામાં ઓછા ૧૯ વર્ષની ઉમ્મર સુધી બ્રહ્મચર્યપાલન-પૂર્વક વિદ્યાધ્યયન કરવું એ પહેલું ‘ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ ’ છે. આ આશ્રમમાં ભવિષ્યની બધી જિન્દગીનો પાયો નાંખવામાં આવે છે. મહાવીર પણ તેટલી ઉમ્મર પછી બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાંથી ગૃહસ્થાશ્ર-

મમાં આવે છે. ગૃહસ્થાશ્રમ સાધીને સંન્યસ્ત થવું એ રાજ-સડક છે. તીર્થંકરો, ગણધરો, જ્ઞાનીઓ, મહાત્માઓ બધાય એ રાજ-સડકે ચાલેલા છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં આવ્યા વગરજ સંન્યસ્ત થયેલાઓની સંખ્યા, એ રાજ-સડકે ચાલેલાઓની સંખ્યા આગળ એટલી બધી જુજ છે કે સમુદ્રની આગળ જળ-બિન્દુ. ગૃહસ્થાશ્રમમાં આવ્યા વગરજ સંન્યાસ તરફ વળવું એ બહુ સાંકડી શેરી રહી, એટલે તે રસ્તે જનારાઓ બહુ જુજ હોય, એ સ્વાભાવિક છે; જ્યારે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પસાર થઇને સંન્યાસ તરફ વળવું એ વિશ્વવ્યાપક અને સહીસલામત રાજ-માર્ગ રહ્યો, એટલે થોડા અપવાદોને બાદ કરતાં બધાય એ રાજ-માર્ગેજ ચાલેલા અને ચાલે એ દેખીતું છે.

ગૃહસ્થાશ્રમના પરિણામરૂપે ભગવાનને એક સંતતિ પણ ઉત્પન્ન થાય છે; અને તે પુત્ર નહિ, કિન્તુ કન્યા. ભગવાન પોતાની કન્યાને પોતાના ભાણેજ ‘ જમાલિ ’ સાથે પરણાવે છે.

પોતાના ભાણેજને પોતાની કન્યા આપવી, એ હાલના વખતમાં અણુઘટતું ગણાય. પણ સામાજિક રીત-રિવાજો હમેશાં એક પ્રકારના કાયમ નથી રહેતા. એક વસ્તુ એક કાળમાં ઉચિત ગણાય છે તેજ વસ્તુ સમયનો પલટો થતાં અનુચિત ગણાવા લાગે છે. આ ઉપરથી એ ચોખ્ખું જણાઇ આવે છે કે સામાજિક રીત-રિવાજો એ જુદી વસ્તુ છે અને ધર્મ એ જુદી વસ્તુ છે. પોતાની કન્યા પોતાના ભાણેજને આપવી એ જો ધર્મથી વિરુદ્ધ હોત તો મહાવીર જેવા ધાર્મિક પુરૂષ એવું કામ કરત ખરા કે ? અને એટલે રાજ, કે જે મહાવીરના મામા થાય, તેમની પુત્રી સાથે મહાવીર પોતાના જ્યેષ્ઠ બ્રાતા નન્દીવર્ધનનાં લગ્ન થવા દેત ખરા ?

મહાવીર જેવા મહાપુરૂષો રાજ-વૈભવ ભોગવવા જન્મતા

નથી. તેવાઓના જન્મની પાછળ મહાન્ હેતુભર્યું રહસ્ય છુપાયેલું હોય છે. જે સમયમાં મહાવીર જન્મ્યા હતા, તે સમયની ભારતવર્ષની સ્થિતિ બહુ વિચિત્ર હતી. તે વખતે ભારતવર્ષમાં વિષમતા, અંધશ્રદ્ધા, પશુબલિ અને સામ્રાજ્યાધિક ગદગદા પૂરજોશથી ફેલાયા હતા; અને એથી તત્કાલીન પ્રજામાં એટલી બધી અશાન્તિ પ્રસરેલી હતી કે— “ **यदा यदा हि धर्मस्य * *** ” એ વાક્ય પ્રમાણે તે વખતે એક સમર્થ ઉદ્ધારક પુરૂષના અવતારની પરમ આવશ્યકતા હતી. મહાવીરનું કાર્ય—ક્ષેત્ર એ અવશ્યકતાને પૂરણ કરવાનું હતું. દુનિયાના દારૂણ આર્તનાદે મહાવીરને વિષય—વિલાસથી વિરક્ત બનાવ્યા હતા. અને એ વિરક્ત પ્રભુ એજ શોધમાં હતા કે દુનિયાનો કરૂણ કોલાહલ કેમ શાન્ત થાય અને જગતના જીવોને સુખનો ખરો માર્ગ કેવી રીતે સાંપડે.

મહાવીરને એ દૃઢ સંકલ્પ હતો કે માતા—પિતાની હયાતી સુધી દીક્ષા ગ્રહણ ન કરવી. આવો સંકલ્પ કરવામાં તેમણે એ કારણ જોયું હતું કે તેમની ઉપર તેમના માતા—પિતાની અસીમ સ્નેહ—લાગણી હતી. દરેક માતા—પિતાને પોતાના પુત્ર ઉપર સ્નેહભાવ તો હોયજ, એ તો એક સામાન્ય વાત છે; પણ જ્યારે મહાવીરે ગર્ભાવસ્થામાં પોતાની માતાને દુઃખ ન થાય એ માટે પોતાનું હલન—ચલન બંધ કર્યું હતું, ત્યારે માતાને પોતાના ગર્ભના સંબન્ધમાં અનિષ્ટ શંકા થતાં પારાવાર શોક—સન્તાપ દ્રવ્ય થયો હતો, અને તેની જે ગંભીર અસર મહાવીરના વિવેકી હૃદય ઉપર થઇ હતી, એનુંજ એ પરિણામ હતું કે તેમણે માતા—પિતાની હયાતી સુધીમાં ‘ તપોવન ’ નો માર્ગ લેવાનું મુક્તવી રાખ્યું હતું.

મહાવીર અઠાવીશ વર્ષની ઉંમરે તેમના માતા-પિતાના સ્વર્ગવાસ થયા પછી જ્યારે દીક્ષા ગ્રહણ કરવા તત્પર થાય છે, ત્યારે તેમના જ્યેષ્ઠ બ્રાતા નન્દીવર્ધન તેમને બીજાં બે વર્ષ ગૃહવાસમાં રહેવા સૂચવે છે. મહાવીર પોતાના વડીલ બ્રાતાની સૂચનાને કબૂલ રાખે છે અને એ રીતે, જ્યેષ્ઠ બ્રાતા પ્રત્યે વિનીત ભાવે વર્તવાનો દાખલો જગતની સમુખ રજુ કરે છે.

ભાઈના આગ્રહથી બે વર્ષ વધુ ઘરમાં રોકાઈને પણ ભગવાન્ પોતાની જીવન-ચર્યાને ત્યાગના રૂપમાં ફેરવી નાંખે છે. ગૃહસ્થ-વેષ-ભૂષામાં રહી તેઓ એક પ્રકારે સાધુજીવનની પદ્ધતિએ નિયમબદ્ધ રહે છે. તેમની આ ચર્યા આપણને ‘વાનપ્રસ્થાશ્રમ’ નો ખ્યાલ ઉત્પન્ન કરાવે છે.

ચારિત્રના ઉમેદવારે ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા પૂર્વે અમુક વખત સુધી ત્યાગ-ધર્મની પ્રેકટિસ કરવાની બહુ જરૂર છે. આજ દષ્ટિ-બિન્દુ ઉપર ત્રીજા વાનપ્રસ્થાશ્રમનું વિધાન છે. ‘વાનપ્રસ્થાશ્રમ’ એટલે તપસ્વિ-જીવનના (ચારિત્ર-ધર્મના) ઉમેદવારને લગતું ‘આશ્રમ’; અર્થાત્ ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા પૂર્વે ત્યાગ-ધર્મની અભ્યાસ-પદ્ધતિ. આ એક કસોટી છે. અને એ માર્ગે પોતાના જીવનને કેળવીને પછી ચારિત્ર-મંદિરમાં પ્રવેશ કરવો એ બહુ સરસ રીતિ છે. જો કે મહાવીર જેવાને પહેલેથી કંઈ તેવી પ્રેકટિસ કરવાની જરૂર નજ હોય, છતાં તેઓ દુનિયાને બોધ-પાઠ શિખવવા ખાતર સ્વયં પોતાના આચરણથી તેવો દાખલો રજુ કરે છે, કેમકે તેઓ જગતના-માનવધર્મના એક મહાન્ અને શ્રેષ્ઠ આદર્શ છે.

૩૦ વર્ષની ઉંમરે મહાવીર સંન્યાસ ગ્રહણ કરે છે. મહાવીરના સંન્યાસની ઉચ્ચતા સંસારમાં મશહૂર છે. તે વખતના મહા-

તમા ‘ બુદ્ધ ’ વગેરે અન્ય તીર્થંકરોએ પણ તેમને ‘દીર્ઘ તપસ્વી’ તરીકે વર્ણવ્યા છે. સત્યની શોધ પાછળ ખાવું-પીવું મૂકી *દઇ, મૌનપણે બાર બાર વર્ષના ઉબ્બગરા કરનાર અને ઉઘાડે પગે તથા ઉઘાડે શરીરે, રણવગડાઓમાં અને વિકટ જંગલોમાં એકલો અવધૂત વિચરનાર એ વીર પુરૂષનું સંન્યાસી-જીવન આપણા જેવાઓના ખ્યાલમાં કયાં સુધી આવી શકે.

પ્રાણાન્ત આફતો વચ્ચે પણ પોતાની પ્રચંડ ધારાવાહિની તપશ્ચર્યાથી જરા પણ વિચલિત નહિ થતાં, સત્ય-શોધમાં નિરુન્તર ઉભે પગે લાગ્યો રહેનાર એ વીર સંન્યાસી જ્યારે વર્ષને છેડે “ પર-બ્રહ્મ ” નો પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર મેળવે છે, ત્યારે, પછી તે નિરાંત વાળી બેસે છે. હવે તે કૃતાર્થ, કૃતકૃત્ય અને પૂર્ણાત્મા બને છે.

પૂર્ણ સમાધિની પૂર્ણ જ્યોતિથી જળહળતો તે પરમ આત્મા હવે માનવ-મંડળની વચ્ચે આવી ખડો થાય છે; અને ધર્મ-સંદેશ સુણાવે છે; અને કલ્યાણમય આદર્શ જગત્ની સમ્મુખ રબ્બુ કરીને પછી પર-બ્રહ્મ-સ્વરૂપમાં લીન થઇ જાય છે.

* બાર વર્ષમાં ફક્ત ૩૪૬ દિવસ જ મહાવીરે આહાર લીધો.

પ્રવચન.

મહાવીરનું પ્રવચન વિશ્વગામી, વિશ્વોપયોગી અને વિશ્વ-કલ્યાણસાધક છે એમ તટસ્થ દષ્ટિએ જોનાર કોઈપણ વિચારક કહી શકશે. તેનું તત્ત્વજ્ઞાન એટલું બધું ગંભીર અને ગહન છે કે જે દુનિયાના મ્હોટા ભાગને નવીન જેવું લાગે. કર્મના સિદ્ધાન્તોના વિષયમાં તેનું વિવેચન એટલું બધું ખારીક અને વિસ્તૃત છે કે જગતના મ્હોટા મ્હોટા તત્ત્વજ્ઞાનીઓને પણ વિસ્મયાવહ થઈ પડે. એ વીતરાગની પ્રવચન-ધારામાં જે વીતરાગ ભાવો ભર્યા છે તે મહાન્ આકર્ષક છે; અને તેનાથી રાગાદિમલ-ક્ષાલનનું કામ વિશિષ્ટરૂપે સધાય એ સ્વાભાવિક છે.

મહાવીર વૈષમ્યવાદને વખોડી કાઢે છે. 'સામ્યવાદ એ તેનો પ્રધાન સિદ્ધાન્ત છે. તેનું સ્પષ્ટ દ્રશ્ય છે કે સામ્યવાદ. દુનિયાનો કોઈ પણ માણસ તેના શાસન-ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરી શકે. તેનું શાસન નીતિ-

લેદથી નિયંત્રિત નથી. ગમે તે જાતિ, ગમે તે વર્ણ અને ગમે તે દેશનો માણસ તેનો અનુયાયી થઈ શકે. ચાંડાળો અને અન્ત્યજો પણ તેના અનુયાયી છે. મોક્ષ-માર્ગ અને મોક્ષ, ચાંડાળો અને અન્ત્યજોને માટે પણ તેટલો જ ઉઘાડો છે, જેટલો કે વાલ્મીકિ-પ્રાણલો અને ક્ષત્રિયોને માટે ઉઘાડો છે. મહાવીર-પ્રવચનના અધિકારી ચાંડાળો અને અન્ત્યજો પણ તેટલે દરજ્જે છે, કે જેટલે દરજ્જે વાલ્મીકિ-પ્રાણલો-ક્ષત્રિયો છે. સમ્યક્ત્વ, શ્રાવકધર્મ, સાધુધર્મ અને શ્રેણી-અવસ્થા જેમ વાલ્મીકિ-પ્રાણલો ક્ષત્રિયો પામી શકે તેમ અન્ત્યજો અને ચાંડાળો પણ પામી શકે. તેની વ્યાખ્યાન-પરિષદમાં બધાને સ્થાન છે. મહાવીરની આ સામ્ય-દષ્ટિ છે. આ તેનો સામ્યવાદ છે. આ તેના શાસનની પ્રાણ-શક્તિ છે. તેના લક્ષ્યાવધિ વ્રતધારી શ્રાવકોમાં ઉત્કૃષ્ટ ગણાતા દશશ્રાવકો પણ કણ્ણી-કુંભાર જેવી વર્ણના છે.

અહિંસા એ સામ્યવાદનું સર્વસ્વ છે. મહાવીર અહિંસાની દૈદીપ્યમાન મૂર્તિ છે. અહિંસા-ધર્મના

અહિંસા. પ્રચારકોમાં મહાવીર સહુથી પુરોગામી છે. મહાવીરની અહિંસા વીરત્વપૂર્ણ છે અને

તેનું સ્પષ્ટીકરણ અત્રે અસ્થાને નથી. ખાસ કરીને દેશની વર્તમાન ગંભીર સ્થિતિ મને સ્પષ્ટ લખવા પ્રેરે છે.

વાસ્તવમાં જે બળવાન અને બહાદુર હોય, યોદ્ધા અને યોદ્ધા હોય તે અહિંસાધર્મનું પાલન બહુ સરસ રીતે કરી શકે. મહાવીરના શાસનમાં ગૃહસ્થોને માટે અહિંસાનું ક્ષેત્ર, “નિરપરાધી સ્થળ (ત્રસ) જીવોને બાણી બોધને ન મારું ” એટલા પ્રમાણનું છે. આ નિયમ પ્રમાણે અપરાધીને ઉચિત શિક્ષા યા સજા આપવી, એ ગૃહસ્થની નીતિ-રીતિને જૈનશાસ્ત્ર નિષેધનું

નથી. ખરી દયા શૂર-વીરજ બનવી શકે. જે નબળો અને
 શક્તિહીન હોય, તે પોતાની આંખો સ્હામે મરાતા જનવરો
 યા માણસોને રોતડ મોઢે ઉભો ઉભો ટગ ટગ જોયા કરશે.
 તેનાથી બીજું શું વળવાનું ? પણ જો તે સ્થળે વીર-યોદ્ધા
 હશે, તો તે પોતાના બાહુ-બળથી અથવા શસ્ત્રોથી તે ઘાતકી-
 ઝોને હંફાવીને તે જનવરોને યા માણસોને બચાવી લેશે. આ
 ઉપરથી સાફ જોઈ શકાય છે કે દયા-ધર્મ બજાવવા માટે
 વીરતાની-શૂરતાની-યુદ્ધ-પ્રવીણતાની અને બહાદુરીની કેટલી
 અગત્ય છે ! પોતાના ઘર ઉપર ગુંડાઓનો હુમલો થતાં, યા
 પોતાની સ્ત્રી ઉપર બદમાશો કૂદી પડતાં પોતે જો બલવાન હશે
 તો તે બદમાશોને મારી ભગાડશે અને પોતાના ઘરની રક્ષા કરશે
 અને પોતાની સ્ત્રીની ઇજ્જતને બચાવશે; પણ પોતે જો માયકાંગલો
 હશે, તો ડરીને આઘો ખસી જશે અને પોતાના ઘરને અને પોતાની
 સ્ત્રીને બદમાશોનો ભોગ થવા દેશે. જેઓ બલવાન અને વીર-
 યોદ્ધા હોય, તેઓજ દેશ ઉપર હુમલો કરવા દોડી આવતા
 હુલ્લડખોરોને મારી ભગાવશે, અને તેઓજ ધર્મ ઉપર ત્રાપ મારતા
 વિધર્મીઓને હાંકી કાઢશે. તેઓજ તીર્થ-રક્ષા કરી શકશે.
 તેઓજ ધર્મ-રક્ષા કરી શકશે, અને તેઓજ ઉન્નત મસ્તકે સંસાર-
 ની સપાટી ઉપર નિર્ભયતા અને સ્વાધીનતાપૂર્વક વિચરણ કરી
 શકશે. માયકાંગલાઓના કપાલમાં તો ગુલામી સિવાય બીજું
 શું નિર્માયેલું હોય ! તેઓ પોતાનાં ધર્મસ્થાનોમાં ગમે તેવી
 ધર્મકરણીઓ કરે અને ભજનીયાં ગાય અને ગમે તેટલા આડ-
 અપૂર્ણ ઉત્સવ-મહોત્સવો કરે, પણ એ લોકો આખર ગુલામજ
 છે, અને એઓ ખુશામદ યા ચાલાકી યા અર્થ-બળ ઉપર ભલે
 જીવવા માંગતા હોય, પણ એવી નબળી હાલતનું પરિણામ
 આખરે નિપાતજ હોય. તેમનામાં ખરું જનૂન હોય, ખરી વીરતા

હોય અને ખરી બહાદુરી હોય તો તેમની આંખો સ્હામે લૂટાતાં ધર્મ-ધન યા તીર્થ-ધનને તેઓ રોતડ મોઢે ટગ ટગ જોઈ જોસી ન રહે. પોતાના ધર્મ-ધનની રક્ષા માટે તેમને પરમુખપ્રેક્ષી બનવું પડે છે. આડાં અવળાં કાફાં મારવા સિવાય બીજો શો રસ્તો તેમને હોઈ શકે ? ગુલામ બની, બીજાની કૃપાના ટુકડા માટે કાફાં મારનાર તે કમજોરોથી બીજું શું થઈ શકે ? લક્ષ્મીના મદ ઉપર તેઓ ગમે તેટલું ઝુઝે, જોર મારે અને કદાચ પૈસાનાં પાણી કરી લાખના બાર હજાર મેળવે, તો પણ તે મળેલો ટુકડો ગુલામોને સ્વાધીન નથી રહી શકતો. માયકાંગ-લાઓના હાથમાંથી તે ટુકડો છીનવી લેવામાં સત્તાધીશો યા વિધર્મી બલવાનોને કેટલી વાર લાગવાની હતી !

જે કર્મ-શૂર હોય તેજ ધર્મ-શૂર હોય, એ કોણ નથી બાણતું. “ નમો અરિહંતાજ ” જે, મૂળ મન્ત્રનો પ્રથમ સૂત્ર-પાત છે, તેમાં જ ‘ અરિ ’ ને મારનારાઓને નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે. એ મંગલમય નમસ્કારમાં કોઈ વિલક્ષણ જ જુસ્સો ભર્યો છે. એ પરમપૂજનીય મન્ત્રધ્વનિમાં કોઈ એવી વીજળી મૂકી છે, કે જેનું ધ્યાન આત્મામાં એક મહાન્ બળ રેડે છે. જો કે તે ‘ અરિ ’ શબ્દથી રાગ-દ્વેષાદિ ભાવ અરિઓ લેવાય છે; પણ તે ભાવ અરિઓને સંપૂર્ણ હણવા માટે પરમેત્કૃષ્ટ શરીર-બળની પણ અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે, એ વાતની કોઈ ના પાકી શકે લેમ નથી. જૈનશાસ્ત્ર ખુલ્લું જણાવે છે કે મુક્તિની પ્રાપ્તિ માટે જેમ સમ્યગ્દર્શનાદિ આબ્યંતર સામગ્રીની આવશ્યકતા છે, તેમ પરમેત્કૃષ્ટ શરીર-બળની પણ આવશ્યકતા છે. એ વગર મુક્તિ કદી મળે જ નહિ, એ મહાવીરનો ઉદ્ઘોષ છે.

વસ્તુસ્થિતિનો વિચાર કરતાં જણાઈ આવે છે કે સારાસાર

પરિણામ વસ્તુ ઉપર આધાર નથી રાખતાં, પણ વસ્તુના ઉપ-
યોગ (Use) ઉપર આધાર રાખે છે. વસ્તુનો સદુપયોગ સુપરિ-
ણામ લાવે છે, જ્યારે તેનો જ દુરુપયોગ દુષ્પરિણામ લાવે છે.
“યે પદાર્થાઃ સંસારસ્ય હેતવઃ, તે પદાર્થા મોક્ષસ્ય હેતવઃ;
યે પદાર્થા મોક્ષસ્ય હેતવઃ, તે પદાર્થાઃ સંસારસ્ય હેતવઃ” —જે
પદાર્થો સંસારના હેતુભૂત હોય, તેજ પદાર્થો મોક્ષના હેતુભૂત
થાય અને જે પદાર્થો મોક્ષના હેતુભૂત હોય તેજ પદાર્થો સંસા-
રના હેતુભૂત થાય. દાખલા તરીકે જે શરીરથી પાપ બંધાય,
તેજ શરીરથી ધર્મ સધાય. કહ્યું છે કે:—

“યેનૈવ દેહેન વિવેકહીનાઃ સંસાર-વીજં પરિપોષયન્તિ ।

તેનૈવ દેહેન વિવેકભાજઃ સંસાર-વીજં પરિશોષયન્તિ” * ॥

અર્થાત્—જે શરીરવડે વિવેકહીન માણસો સંસારના
બીજને પરિપુષ્ટ કરે છે, તેજ શરીરવડે વિવેકશાળી સજ્જનો
સંસારના બીજને સુકાવી નાંખે છે.

જે સ્ત્રીને ‘નરકની ખાણ’ કહેવામાં આવે છે, તેજ સ્ત્રી
શાણ્ણી, સુશીલા અને ધર્માત્મની હોઈ જો પોતાના પતિને આડે
રસ્તે જતાં રોકે અને ધર્મ-માર્ગ પર લાવે તો તેજ સ્ત્રી તેના
પતિને માટે મોક્ષ-લાભનું કારણ ગણાય.

એ પ્રમાણે, જે તલવાર હિંસક શસ્ત્ર હોઈ અધર્મનું કારણ
છે, તેજ તલવારથી દેશ અને ધર્મ પર ચઢી આવેલાં ઘાતકી
દુશ્મનોનાં વાદળો ફેડી શકાય છે. અને એ રીતે દેશરક્ષા,
પ્રજ્ઞરક્ષા અને ધર્મરક્ષા માટે યોગ્ય સમય પર યોગ્ય રીતે તલ-
વારનો કરાતો ઉપયોગ એ તેનો સદુપયોગ હોઈ તેજ તલવાર
ધર્મલાભનું કારણ બને છે.

* સ્વેપ્ત ‘અધ્યાત્મતત્ત્વલોક’ ના પ્રથમ પ્રકરણમાં ૭૨ મો શ્લોક.

ધર ઉપર કે, ધર્મ ઉપર ત્રાપ મારતા દુશ્મનને હંકારવાની શક્તિ પોતામાં ન હોય અને ડરીને આવે. ખસીને શાંત થઈ ઉભો રહે તો એ શાંતિ કે ક્ષમા ન કહેવાય. એ તો ચોખ્ખી નખળાઈ, કાયરતા યા ખાયલાપણું છે. એવી નખળાઈને ક્ષમાનું નામ આપવું એ ક્ષમા-દેવીની નિષ્કુર આટકણી કરવી છે. ક્ષમા તો વીરનું ભૂષણ છે. શૂર-વીર પોતાની શૂર-વીરતાનો દુરુપયોગ ન કરતાં શાન્તિ ધારણ કરે તો તેની એ ક્ષમા પૂજનીય ગણાય.

વીર-શાસનને વીરોજ ઝીલી શકે. નખળાઓના હાથમાં આવતાં તેનું પતન જ થાય. વીરશાસનનો ઉપાસક ગૃહસ્થ ઝીણામાં ઝીણા સૂક્ષ્મ જન્તુથી લઈ ઈન્દ્ર પર્યન્ત તમામ જીવ-રાશિ પ્રત્યે દયાની હાર્દિક લાગણી ધરાવનાર અને અહિંસા-ધર્મના સિદ્ધાન્તને વ્યાપક રૂપે પોતાની જીવન-ચર્યામાં ઉતારનાર હોવો જોઈએ. ખીજના ભલા માટે પોતાના સ્વાર્થનો ભોગ આપવામાં તેને રસ પડતો હોવો જોઈએ. ખીજનું ખુરું કરીને લાલ મેળવવાની લાલચ તેના હૃદયમાં ઉત્પન્ન ન થવી જોઈએ. અન્યાય અને અધર્મથી મળતી લક્ષ્મી તેને મન વિષરૂપ ગણાવી જોઈએ. સત્ય અને સંયમ એ તેના જીવનનાં આભૂષણ હોવાં જોઈએ. આવા ગૃહસ્થો પણ, જેમ શસ્ત્રકુશળ હોય, તેમ જ શસ્ત્રકુશળ હોય તો તેઓ વધારે ધર્મોદ્યોત કરી શકે. એવા ગૃહસ્થોના હાથમાં ચમકતી તલવાર એ તેમના સાત્ત્વિક આત્મ-જ્યુસ્સાનું જ્વલંત ચિન્હ છે. એ તેમનું ધર્મ-ખર્જ છે. એ તેમના આત્મ-સન્માનનો (Self-reverence) જળહળતો પુરાવો છે. એવા ધર્મ-ખર્જધારી ધર્મ-ચોદાઓ વીર-ભૂમિ-માંથી જ્યારે નિપજશે, ત્યારે વીર-ધર્મનો ડંકો વાગવાનો.

વીર-ધર્મનો ડંકો વગાડવા માટે વીર-સકત-સમાજનું

સંગઠન થવાની પરમ આવશ્યકતા છે.

સંગઠન યોદ્ધાઓ પણ છિન્નભિન્ન દશામાં પડેલા હોય તો તેમનાથી પણ કંઈ ન વળે. ગચ્છોના

તથા કિરકાઓના ઝઘડા બધાય પાણીમાં પધરાવી દેવા જોઈએ. હૃદયમાં એ કેતરી રાખવું જોઈએ કે ભિન્ન ભિન્ન રીતિએ ક્રિયા કરવા છતાં પણ વીતરાગ-ધર્મની આરાધના કરી શકાય છે. આ ઉદાર તત્ત્વ વીર-ભક્તોનાં હૃદયોમાં વસી જાય અને મત-સહિષ્ણુતા અને ઉદાર ભાવનાનો વિકાસ થાય તો તેમનું સંગ-ઠન થતાં વાર ન લાગે. જે સમાજનો ઇષ્ટ-દેવ મૈત્રીભાવના સિદ્ધાન્તનો અસાધારણ પ્રચારક હોય અને જે ધર્મ-શાસનનો મૂળ મંત્ર મૈત્રીભાવ હોય, તે સમાજમાં અંદર અંદર કુસંપ હોય, પરસ્પર વૈર-વિરોધ હોય અને ઝઘડા-રગડા ચારે બાજુ ફેલાયલા હોય એ કેટલી બધી શરમાવનારી બીના ગણાય ? આવી છિન્ન-ભિન્ન દશામાં આપણને એ પણ ભાન નથી રહ્યું કે-જૈનોની શી દશા છે ! જૈન-સમાજ કેવી બીમારીમાં સપડાયો છે ! અને તેનું ભવિષ્ય કેવું છે ! મહિમશુમારીના આંકડા વાંચનારાઓને ખબર હશે કે જૈન-વસ્તીના સંબંધમાં તે આંકડા કેટલા બધા રોમાંચકારી છે. જ્યાં દશ દશ વર્ષે ૫૦ થા ૬૦ હજારનો ઘાણ વળતો હોય, તે સમાજનું આયુષ્ય કેટલું કદપવું ! કેટલાક ભોળા માણસો એવું કહી નાંખે છે કે—“ હરકત શી છે, ૨૧ હજાર વર્ષ તો જીવવાના છીએ જ. ” પણ તેમને જરા વિચાર કરવો ઘટે કે તેમને ૨૧ હજાર વર્ષ સારી હાલતમાં પસાર કરવાં છે કે, દીન-હીન-ક્ષીણ હાલતમાં બીજાઓનાં ઠેખાં ખાધને પૂરાં કરવાં છે ? માટે હાલની આપણી શોચનીય સ્થિતિનાં કારણો શોધીને તે માટે ચાંપતા ઉપાયો લેવાવા જોઈએ. આવા ભયંકર ઘટાડા માટે કાળ-રાજને દોષ દેવા પૂર્વે પોતાના જાતિ-બંધુ-

ઓની હૃદયે તરફ નિરીક્ષણ કરવાની જરૂર છે. એકલા ગુજરાત -કાઠિયાવાડ ઉપર નહિ, પણ જ્યાં જ્યાં જૈનોની વસ્તી છે, તે બધા પ્રદેશો ઉપર વિચાર-દષ્ટિ ફેંકવાની જરૂર છે. ત્યારેજ માલૂમ પડી શકશે કે જૈનોમાં બૂખમરો અને ગરીબાઈના ત્રાસ કેટલો વર્તી રહ્યો છે અને પેટને માટે ધર્મપરાક્રમ થવાનું કેટલા પ્રમાણમાં બને છે. ખરી વાત તો એ છે કે પેટમાં રોટલો પડ્યો હોય તો “ નમો અરિહંતાજ ” સૂઝે. “ સર્વારમ્ભાસ્તણ્ડુલપ્રસ્થમૂલા: ” છે.

ઓસવાલો જે બધાય જૈનો હતા તેમાંથી કેટલાય ઇતર ધર્મમાં આલ્યા ગયા છે. એથી વધારે ઘટાડો પોરવાડોમાંથી થયો છે. ઉદેપુર-મેવાડમાં જે સ્થળે ઓસવાળોનાં પાંચ હજાર ઘર હતાં ત્યાં પાંચસો ઘર રહી ગયાં છે. ઓસવાળો વૈષ્ણવ થઈ ગયેલા મોજૂદ છે અને કેટલાય બીજા સમાજમાં ભળતા બન્યા છે. મોઢ જાતિ જૈન હતી, તે પણ ધર્માન્તરમાં પરિવર્તિત થઈ ગઈ છે. ખંગાળમાં ‘ સરાક ’ જાતિ છે, એ મોઢા પ્રમાણમાં છે, એ બધાય પૂર્વે જૈનો હતા. હજી તેમનામાં ‘ નવકાર ’ ની કંઈક ઝાંખી છે. એમનું નામજ બતાવી આપે છે કે તેઓ પૂર્વે સરાવક (શ્રાવક) હતા; અને એ (સરાવક) ઉપરથીજ અત્યારે તેઓ ‘ સરાક કહેવાય છે. એકલા નાગપુરમાંજ જૈન કલાલોનાં ૪૦૦ લગભગ ઘર છે. તે બધાઓ પૂર્વે જૈન હતા અને હજી-અત્યારે પણ તેઓની જાત ‘ જૈન કલાલ ’ કહેવાય છે. તેઓ પોતાને જૈન કલાલના નામથી ઓળખાવે છે. તેઓ ખુદ સમજે છે કે તેઓ એક વખતે જૈન હતા. પણ અત્યારે તો બધાય ઇતર ધર્મી છે. એટલું આશ્ચર્ય છે કે તેઓ બીજા કલાલોની જેમ દારૂના સંગમાં પડ્યા નથી. આમ જુદી જુદી જાતમાં જૈનોની મોટી સંખ્યા ભળતી ગઈ છે અને ભળતી બન્યા છે. આર્યસમાજનું

શાસન-ચક્ર હિન્દુઓમાં અત્યારે જખરદસ્ત ચાલે છે. તેઓમાં ધાર્મિક જીવનનો પારાવાર છે. હિન્દુ-સેવા માટે તેમણે કમર કસી છે અને અત્યારે મજહૂબી કટોકટીના દારૂ સમયમાં હિન્દુ નર-નારીઓની રક્ષા અને સેવા તેઓ અફઘન જોશથી કરી રહ્યા છે. હિન્દુધર્મના ફિરકાઓમાં હિન્દુ-સેવાનો જાળવણીમાન નમૂનો અત્યારે એક આર્યસમાજ છે. તેઓનું સંગઠન, તેઓનો ઉત્સાહ તેઓનું ઝનુન અને તેઓનો આગ્રહ અસાધારણ છે. તેઓની સમાજ-સંચાલન-કલા બીજાઓએ શિખવા જેવી વસ્તુ છે. તેઓનાં ગુરૂકુલો, અનાથાલયો, બ્રહ્મચર્યાશ્રમો, કન્યાવિદ્યાલયો, હાઈસ્કૂલો અને કોલેજો જેવા જેવી અને અચરજ ઉપજાવનારી સંસ્થાઓ છે. અત્યારે તેઓ બીજા જીવન જીવનમાં કામ કરી રહ્યા છે. તેમના શાસનમાં કેટલાય જૈનો ભળ્યા છે અને ભગતા જાય છે. તેમની સગવડભરેલી સંસ્થામાં દુખિયા જૈન નર-નારીઓને સ્વતઃ પ્રવેશ કરવાનું મન થઈ આવે છે અને તે વીરોના હૃદય-હારી પ્રયત્નો પણ બીજાઓને તેમનો સંસ્થામાં ખેંચીને લાવે છે.

હિન્દુસ્તાનમાં ત્રણ મિશનો જોરજોરથી કામ કરી રહી છે. ઇસાઈ, મુસલમાન અને આર્યસમાજ. આ ત્રણેય પોતાનાં યંત્રો હિંદમાં બીજાઓને પોતાની સંસ્થામાં લેવા માટે ફેલાવ્યાં છે. અત્યેવ એ ત્રણેમાં ભારે ચડસાચડસી અને હરીફાઈ ચાલી રહી છે. ઇસાઈઓને તો કોઈ વાતનો ટોટો નથી. સમ્રાટ જે ધર્મનો અનુયાયી હોય તે ધર્મવાળાઓને કઈ વાતની ખાતરી પડે; એટલે તેમનો પ્રયત્ન સર્વાધિક વ્યાપક હોય એમાં નવાઈ નથી. તેમની મિશનો હિંદમાં સન્ ૧૯૨૬ માં ૧૫૮૨ નિયુક્ત કરવામાં આવી છે; જેના ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે ૭૦ કરોડ રૂપિયાનું ફંડ નોંધાઈ ચુક્યું છે. તેમના અડધા જ્યાં જીવો ત્યાં તૈયાર છે.

મુસલમાનોમાં શારીરિક બુસ્સો વધારે કામ કરે છે. ગુસ્સો અને બુસ્સો ચઢી આવતાં તેમને વાર ન લાગે. એકતા તેમનામાં અદ્ભુત છે અને ચાલાકી તથા આવડતથી તેઓ પોતાની સંસ્થાને વધારવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.

સિકખ કોમ કેટલી જખ્ખર છે એ તેમના ‘સત્યાગ્રહ’ થી બહાર થઈ ચુક્યું છે. હિન્દુઓનું કલેવર બહુ મ્હોટું છે અને એમાં મ્હોટા મ્હોટા સમર્થ વિદ્વાનો, દેશનેતાઓ, વીરો અને ઉંચા ઉંચા અધિકારી-ઓશીસરો છે. તેઓ આખા હિંદમાં સર્વત્ર પથરાયલા છે. આર્યસમાજ પણ તેમનું એક અંગજ ગણાય. પારસી કોમ ભલે ન્હાની હોય, પણ તે બહુ લાગવગવાળી કોમ છે. ઉંચી ઉંચી લાઇન પર તેઓ પહોંચેલા છે. એજ્યુકેશનનો વિસ્તાર તેમનામાં બહુ છે. અને તેઓ ઉંચા પોઝિશનના સ્ટેજ ઉપર છે. પરોપકારી સંભાવત કરવામાં તેઓ ઉંચો નંબર ધરાવે છે.

આ બધું જોતાં જોનો ક્યાં ઉભા છે એ વિચાર હૃદયમાં બહુ ધ્વાનિ ઉપજાવે છે.

જૈનોની દયા લીલોતરી-સુકવણીમાં આવીને સમાણી છે, એવા આક્ષેપો ખેદની સાથે સાંભળવા પડે છે. પણ એટલું તો કહેવું પડશે કે—જાતિ બંધુઓને સહાયતા કરવાની ઉદાર ભાવના જૈનોમાં ઓછી દેખાય છે. જ્યાં આવી સ્થિતિ હોય, તે સમાજ કદી આગળ ન વધી શકે. સમાજની પડતીમાં ધર્મની પડતી થાયજ. સમાજની ખીલવણીમાંજ ધર્મની ખીલવણી છે. ધર્મ-ક્ષેત્રોનો ચળકાટ સમાજના ચળકાટ ઉપર અવલંબિત છે. શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ હુદ-પુદ અને સુખ-સમ્પન્ન હોય તો ધર્મ-ક્ષેત્રોની પણ ઉન્નતિ થઈ શકે. વાસ્તવમાં, શ્રાવક-શ્રાવિકા-વર્ગ એ શેષ ધર્મ-ક્ષેત્રોનું મૂળ છે, કેમકે તે વર્ગમાંથી તે ક્ષેત્રોનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે.

એટલે તે વર્ગ સુખ-સમ્પન્ન અને પુષ્ટ હોય તો તેમાંથી શેષ ધર્મ-ક્ષેત્રો પણ સુંદર રૂપે નિપજે; અને જો, શ્રાવક-શ્રાવિકાવર્ગની સ્થિતિ નબળી હોય અને તેઓજ જો ક્ષય-રોગથી રીખાવા લાગે તો પછી મંદિરો વગેરેની સંભાળ કોણ લેશે ? “ કુવામાં હોય તો અવાડામાં આવે. ”

માંડવગઢના લક્ષાવધિ જૈનો આગન્તુક ગરીબ લાઇને ઘર દીઠ એક એક રૂપીયો, એક એક ઈંટ, એક એક વળી અને એક એક નળીયું આપીને તત્કાળ લક્ષાધિપતિ બનાવી દેતા; એજ જૈનો આજે પોતાના ગરીબ બંધુઓ પ્રત્યે લાપરવાહી ધરાવે છે, એ ઓછો ખેદનો વિષય ન ગણાય.

આચાર્ય હેમચન્દ્રના શરીર પર જીર્ણ-શીર્ણ કપડું જોઇને રાજા કુમારપાલે ખિન્ન થઇને કહ્યું કે—“ પૂજ્યવર ! આપ રાજ-ગુરૂના શરીર પર આવું કપડું જોઇને મને શરમ આવે છે અને દુઃખ થાય છે. ત્યારે ગુરૂજી બોલ્યા કે—“ રાજન્ ! જીર્ણ-શીર્ણ વસ્ત્ર એ તો સિક્કુનું ભૂષણ છે; પણ ખરી વાત તો એ છે કે ગૃહસ્થોના ઘરમાં હોય તેજ મુનિઓને મળે, એ તમે શું નથી બાણતા કે ? તમારા ધર્મ-બંધુઓ જો સુખી હોય તો તેઓ મુનિઓને સારી ચીજ વહોરાવી શકશે. માટે સર્વ-પ્રથમ ધર્મ-બંધુઓનો ઉદ્ધાર કરવાની જરૂર છે. ”

વસ્તીના ઘટાડાની બાબતમાં બીજી વાત એ વિચારણીય છે કે—વાંઢાઓ કેટલા બધા પ્રમાણમાં એવીને એવી હાલતે સંસારમાંથી કુચ કરી જાય છે. વળી, સમાજમાં વિધવાઓ પુષ્કળ પ્રમાણમાં વધતી જાય છે. અને બાળ-વિધવાઓના કંઈજ આર્તનાદે દુઃખમય કોલાહલ ધણી વધારી દીધો છે. કેવલ દૈવ-વશાત્ નહિ, પણ સામાજિક-રૂઢિગત દોષોના કારણે વિધવા-

ઝોની સંખ્યા જે વિશેષ પ્રમાણમાં વધતી જાય છે, તે પણ વસ્તીના ઘટાડાના એક મહાન્ કારણ તરીકે શોચનીય બીના છે. આ બધી બાબતો ઉપર મધ્યસ્થવૃત્તિએ અને શાંત મગજે પરગણુ હૃદયથી વિચાર કરવાની અગત્ય છે.

ઉપર કહ્યું તેમ, સમાજની બીમારી વધતી જાય છે. છતાં આશ્ચર્યનો વિષય છે કે—આપણને આપણી બીમારીનો અનુભવ થતો નથી. ક્યાં ક્યાં, કેવાં કેવાં ભાંડાં અને ભગંદરો પડ્યાં છે, એની આપણને હજી પૂરી ખબર નથી. આ તે કેવી મોહ-નિદ્રા ! બીમારીની ચિકિત્સા કરવામાં જેટલો વિશ્વંખ કરવામાં આવે છે, તેટલોજ રોગ વધારે ફેલાય છે. જૈન-સંખ્યાનો ભયંકર હાસ એ આપણી બીમારીનું મર્મવેધક પ્રમાણ છે. જૈનોની સંખ્યા દશકાઓથી ઘટતાં ઘટતાં આજે પૂરી ખાર લાખ જેટલી પણ નથી રહી. તેમાં પણ અનેક ફિરકાઓ અને અનેક શાખાઓ. તેમાં પણ વૈર-વિરોધ અને ઝઘડા-રગડાનો પાર નહિ. આવી હાલતમાં વીર-શાસનની ઉન્નતિ ગમે તેટલા ઉત્સવો-મહોત્સવોથી પણ શી રીતે થઈ શકે ? માટે સહુથી પહેલી તકે જૈન સંગઠનની જરૂર છે. તમામ ધર્મ-નેતાઓ અને સમાજ-નેતાઓએ તમામ વૈર-ઝેરને વિસરી જઈ, હૃદયની કડવાશને ધોઈ નાંખી, એકસંપ કરીને સંગઠનના સૂત્રમાં બદ્ધ થઈ જવું જોઈએ અને સમાજની અંદર ઘર કરી રહેલા સડા-ઓને દૂર કરવા પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ.

ધર્મસંસ્થાઓ.

પોતાના સાધર્મિક બંધુઓની સ્થિતિ સુધારવા માટે એક
“ જૈન-બેંક ” ની આવશ્યકતા છે. ભિન્ન
જૈન બેંક ભિન્ન પ્રાન્તોમાં તેની શાખાઓ પણ
સ્થપાય. એ દ્વારા ગરીબોને રસ્તે ચઢા-
વવાનું સાધન પૂરું પાડી શકાય. ધન-રાશિની વ્યવસ્થા
માટે, તેનો સદુપયોગ થવા માટે અને જૈન બંધુઓની સ્થિતિ
સુધારવા માટે ‘ જૈન-બેંક ’ ની બહુ જરૂર છે.

પુરતી કેળવણીના અભાવે ઘણા યુવકોને આમ તેમ
રખડવું પડે છે, અને જીવન-નિર્વાહની
હુન્નર-શાળા. સગવડ બરાબર નહિ સાંપડતાં તેમને બહુ
વિડંબના ભોગવવી પડે છે. તેઓની પાસે
જો કંઈ હુન્નર-વિદ્યા હોય તો તેમને જીવનનિર્વાહની મુશ્કેલી
ન રહે. કેળવણીની ઉંચી લાઇન પર નહિ ચઢેલાઓ, અગર નહિ

ચઢી શકનારાઓને સુખેથી રોટલા લેગા કરવા માટે હુન્નર-શાળાની સખ જરૂર છે. આથી ઘણા નિરાધારો અને અશક્તો રસ્તે ચઢી જશે. અને વેપારી-દષ્ટિએ પણ તેમાં ઘણો ફાયદો સમાયેલો છે. આજે હુન્નર-કળાવાળા જે કમાણી કાઢે છે તે ‘ મહેતાજી ’ બનેલા વાણિયાના છોકરા નથી કાઢી શકતા. હુન્નર-કળા સાથે પુસ્તકીય કેળવણી અને ધાર્મિક શિક્ષણ પણ અવશ્ય અપાય.

વિધવાઓની કર્ણજનક સ્થિતિ ઉપર નજર કરતાં શ્રાવિ-કાશ્રમોની કેટલી બધી જરૂર છે, એ દરેક શ્રાવિકાશ્રમ. વિચારક સમજી શકે છે. આ સંસ્થાની રચના તેમની ચારિત્ર-શુદ્ધિના મુખ્ય ઉદ્દેશ ઉપર હોય, અને સર્વત્ર તદનુકૂળ વિશુદ્ધ વાતાવરણ હોય. તેમનો બધો ટાઇમ ઉદ્યોગ-હુન્નરમાં પસાર થાય અને ચારિત્રશુદ્ધિવધેક તથા આત્મકલ્યાણસાધક શિક્ષણ યા ઉપદેશ પણ તેમને નિયમિત રૂપે અપાય. દુખિયા અને સંતપ્ત વિધવાઓને આવું શાંતિમય જીવન મેળવી આવવું એ બહુ જરૂરી અને મહાન્ પુણ્યકર્મ છે.

હવે બ્રહ્મચર્યાશ્રમની વાત કરીએ. પાકે ઘડે કાંઠા ન ચઢે; માટે આજના બાળકોને કેળવવાની બહુ જરૂર બ્રહ્મચર્યાશ્રમ. છે. સારી રીતે કેળવાયલા એ બાળકો જ ભવિષ્યમાં સમાજના થાંભલા બની ધર્મની રક્ષા કરવા પોતાનાં આત્મબલિદાનો આપવા પણ તત્પર થશે.

બ્રહ્મચર્યાશ્રમો વસ્તીથી દૂર હોવાં જોઈએ, વસ્તીનું મલિન વાતાવરણ ત્યાં ન પહોંચવું જોઈએ. વસ્તીથી દૂર, સુંદર વન-પ્રદેશમાં, સારા જળાશયની સમીપમાં આશ્રમો સ્થપાવાં જોઈએ.

ઉંચા આદર્શ ત્યાગીઓ તેના પ્રબંધક અને અધ્યાપક હોવા જોઈએ. તે સંસ્થામાં સાત-આઠ વર્ષની ઉમ્મરથી દાખલ થયેલા બાળકો ઓછામાં ઓછા ૧૯ વર્ષ સુધી વિદ્યાધ્યયન કરે. એ સંસ્થાઓમાં વ્યાયામનો ઉંચામાં ઉંચો પ્રબંધ હોય અને શસ્ત્ર-કળાનું પણ સુંદર શિક્ષણ અપાય.

તેટલાં વર્ષો સુધી અખંડ પ્રશ્નચર્યની સાધના સાથે વિદ્યોપાર્જન કરીને પછી બહાર નિકળેલા એ પ્રશ્નચારી વિદ્વાનોનું પ્રશ્ન-તેજ દુનિયા ઉપર કેટલું અજવાળું નાંખશે ! તેમનાં શરીર કેવાં અલમસ્ત હશે ! તેમનું દેહ-સૌન્દર્ય કેવું તગમગતું હશે ! અને તેમની હાકલ દેશને કેવી ગળતી મૂકશે !

પ્રશ્નચર્યાશ્રમમાંથી નિકળેલા એ વીર-યોદ્ધા-વિદ્વાન્-યુવકો જો સંન્યાસનો માર્ગ ગ્રહણ કરશે તો હેમચન્દ્રાચાર્યની આવૃત્તિઓ નિકળશે, અને જગતના યુગ-પ્રધાનનાં કાર્યો બળવશે. અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરનારા ધુરન્ધર દેશ-ભક્તો, ધર્મ-વીરો અને મહાન્ આદર્શ ગૃહસ્થો નિવડશે.

શ્રીમાનો ! વીરને નામે, મહાવીરને નામે, પરમેશ્વરને નામે, દયા-ધર્મને નામે આવાં ખાતાં ખોલવામાં તમારી લક્ષ્મીનો ઉપયોગ કરો. અત્યારે આવાં ખાતાં ખોલવાની સખ્ત જરૂર છે. નક્કા સમજી રાખો કે આવાં ખાતાં ખોલવા સિવાય જૈન-સમાજની કંફેડી સ્થિતિ કદી સુધરવાની નથી. દયાળુઓ ! તમારા ગરીબ-દુખિયા ભાઈ-બહેનોની બહારે આવો. તેમની દર્દ-ભરી પીડા અને પોકારોને જરા કાન દઇ સાંભળો. તેમની સગવડને પૂરી પાડી તેમને ધર્મમાં સ્થિર કરો. મુશ્કેલીઓ અને આપત્તિઓના ઉપરા ઉપરી પડતા પ્રહારો ખમી ખમીને, આખરે હેરાન થઇ કંટાળી જઇ, નિષ્કુર-હૃદય બની તેઓ

ધર્મોન્તરમાં ચાલ્યા જાય છે, એ વાતને વિચારો. સમાજની
 ગરીબાઈ અને દુખિયા નારીઓની વિબ્ધ જ્ઞા દશા તરફ નજર
 નાંખશો તો જરૂર તમારાં દયાળુ હૃદય એક વાર થરથરી જશે,
 અને તમારી આંખોમાંથી દયાનાં બે ખુંદ સરી પડશે. દયાના
 સાગરો ! તેમની ઉપર તમારા દયાનાં જળ સીંચો. તેમની
 દુઃખાગ્નિને શમાવો. તેમના ગૃહ-જીવનને ઉચિત ટેકો આપીને
 તેમને ધીરજ બંધાવો. તેમને તમારાથી વિખૂટા પડવા ન દો.
 હિન્દુ મહિલાઓની જેમ, જૈન મહિલાઓના (વિધવાઓના)
 પણ ગુંડાઓથી ભગાવ્યાના અને જ્યાં ત્યાં રખડી-ભટકીને
 આખરે આર્યસમાજની સંસ્થામાં વિશ્રામ લીધાના દાખલા
 તમારા સાંભળવા બહાર નહિ જ હોય. આવી બધી ઘટનાઓ કંઈ
 તુરતમાં જ દુનિયાની જાહેરમાં ન આવે; પણ અંદરખાને આવા
 ત્રાસજનક ગોટાળા કેટલા ચાલતા હશે, તેનો જરા લમણે હાથ
 મૂકી વિચાર કરો. આવી ભીષણ દશા જોઈ તમારા પરોપકારી
 હૃદયને એકવાર રડવું આવવું જોઈએ. તમારી પાસે હામ-દામ-ઠામ
 બધુંય છે. ફક્ત તમે એટલું સમજી જાઓ કે તમારી લાપરવા-
 હીના કારણેજ આ બધી દુર્દશા ફેલાઈ રહી છે. તમને તમારી
 ખૂલ નજર આવતાં જરૂર તમારું દયાળુ હૃદય તમને તમારા
 દુખિયા સમાજની સંભાળ લેવા ઉઠાડશે; અને તમને પોકાર કરીને
 કહેશે કે—ઉઠો ! જલ્દી ઉઠો ! અને હુન્નરશાળા, અનાયાલય,
 કન્યાવિદ્યાલય. હોસ્પીટલ, પ્રસૂતિગૃહ, જેવાં શ્રેષ્ઠ ધર્મ-મંદિરો
 યા ધર્મ-સંસ્થાઓ ઠેક ઠેકાણે ખોલો. અને ખીજી વાત એ છે
 કે, દરેક પ્રાન્તોના મુખ્ય મુખ્ય સ્થળોએ એવાં સાધર્મિક-
 સમુદ્ધારક-મંડળો ખોલાવાં જોઈએ કે તેઓ પોતપોતાની
 હદમાં વસતા સાધર્મિક બંધુઓમાં જે કોઈ ગરીબાઈથી પીડાતા
 હોય, તેમને સહાયતા કરવાનું કાર્ય કરે. સાધર્મિક-વાત્સલ્યની

સારામાં સારી યોજના આ છે. આ દિશાએ સાધર્મિક-વાત્સલ્યની સંસ્થાઓ ઉભી કરવાની પહેલી તકે જરૂર છે. આવી સંસ્થાઓ સ્થપાતાં ગરીબાઇરૂપી ડાકણને પહેલે ધડાકે સમાજમાંથી દેશ-વટો મળશે. અને એ રીતે સમાજની માનસિક-ભૂમિકા સ્વસ્થ થતાં તેમાંથી ધર્મબુદ્ધિના સુંદર અંકુરા કુટી નીકળશે. આમ જૈન શાસનની યશઃપતાકા ફરકાવવા સાથે અખંડ પુણ્યનો સંચય કરો.

વીર-ધર્મનો ડંકો વગાડવા માટે સ્ત્રી-સમાજનો સુધાર થવાની પરમ આવશ્યકતા છે. મહાવીરના નારી-સમ્માન. શાસનમાં જે સ્થાન પુરૂષોને છે, તે સ્થાન સ્ત્રીઓને છે; જ્યારે ખીજી તરફ સ્ત્રીઓને ‘ નરકની ખાણ, ’ ‘ રાક્ષસી ’ જેવાં વિશેષણોથી નવાજવામાં આવે છે. વસ્તુતઃ નથી સ્ત્રી ‘ નરકની ખાણ, ’ તેમજ નથી પુરૂષ ‘ નરકની ખાણ; ’ કિન્તુ એક-ખીજની તરફ જે કામાન્ધવૃત્તિ, તેજ દુર્ગતિનો રસ્તો છે. છતાં સ્ત્રીવર્ગ માટે આવા હલકા શબ્દોનો વપરાશ ઘણા લાંબા વખતથી ચાલ્યો આવે છે. શાસ્ત્રો યા ગ્રન્થો પુરૂષોએ લખેલા છે, દુન્યવી વ્યવહારનું શાસન પુરૂષ-વર્ગના હાથે ચાલતું આવ્યું છે, એથી સ્ત્રી-જાતિના યોગ્ય હકકો પ્રત્યે પુરૂષ-વર્ગનાં આખ-મીંચામણાં થયાં હોય અને ખુદ પોતાની કમજોરોનો વાંક ન કાઢતાં “ કમજોર ગુસ્સા બહુત ” ની કહેવત પ્રમાણે સ્ત્રીજાતિને ભાંડવા પુરૂષ-વર્ગ ઉશ્કેરાઇ ગયો હોય એમ આભાસ નથી થતો વાર !

સ્ત્રી-વર્ગ માટે—

આપદામાકરો નારી નારી નરક-વર્તની ।

વિનાશ-કારણં નારી નારી પ્રત્યક્ષ-રાક્ષસી ॥

આવા પ્રકારના ઉદ્દગારો જેમ પુરૂષોએ રબુ કયા, તેમ સ્ત્રીઓ પણ પુરૂષવર્ગ માટે તેવા પ્રકારના ઉદ્દગારો રબુ ન કરી શકત કે ? અર્થાત્ સ્ત્રીઓએ તથાવિધ ગ્રન્થપ્રણયનમાં ભાગ લીધો હોત તો તેઓ પણ—

પુરુષો વિપદાં સ્થાનિઃ પુમાન્ નરક-પદ્ધતિઃ ।

પુરુષઃ પાપ્મનાં મૂલં પુમાન્ પ્રત્યક્ષ-રાક્ષસઃ ॥

આવા ઉદ્દગારો પુરૂષ-વર્ગ માટે ન કાઢત કે ?

આચાર્ય હેમચન્દ્ર યોગશાસ્ત્રના ત્રીજા પ્રકાશના ૧૨૦ મા શ્લોકની વૃત્તિમાં સાફ જણાવે છે કે—સ્ત્રીઓને માટે જો હલકા અને નીચ શબ્દોના પ્રયોગો કરવામાં આવે તો પુરૂષોને માટે પણ તેવા શબ્દોના પ્રયોગો કાં ન કરાય ? પુરૂષો પણ કૂર, કૃતધ્ન, નાસ્તિક, ઘાતકી અને ધૂર્ત હોય છે; કિંતુ એવા પુરૂષોને લીધે આખી પુરૂષ-જાતિ જેમ ભંડાતી નથી, તેમ તેવી સ્ત્રીઓને લીધે આખી સ્ત્રી-જાતિ ન ભંડાવી જોઈએ. સદ્ગુણી પુરૂષોની જેમ સદ્ગુણિની સ્ત્રીઓ પણ સંખ્યાબંધ છે. સુશીલા સ્ત્રીઓનો શીલ-ગુણ મહા ચમત્કારી વર્ણવ્યો છે. એક અંગ્રેજનું કથન છે કે—

“ The Chastity of man is Praiseworthy, while that of woman is saluteworthy. ”

અર્થાત્—પુરૂષનો શીલ-ગુણ પ્રશંસનીય છે, જ્યારે સ્ત્રીઓનો તે ગુણ નમસ્કરણીય છે.

સ્ત્રીઓને નિંદવામાં, સ્ત્રીઓ તરફ પુરૂષોને વૃણા છૂટે અને તેમની તરફ પુરૂષોને વૈરાગ્ય-ભાવ ઉપજે, એ હેતુ જો પુરૂષોના હૃદયોમાં વસ્યો હોય તો એવાજ પ્રશસ્ત હેતુએ, એટલે કે પુરૂષો તરફ સ્ત્રીઓને વૃણા છૂટે અને વૈરાગ્યભાવ ઉપજે એ માટે

સ્ત્રીઓ પણ, તેમને જો તેવો અનુકૂલ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હોત, તો પુરૂષોને નિન્દવાનું કામ ન બળવત કે ?

‘ મનુસ્મૃતિ ’ માં મનુજી મહારાજ—

અસ્તુ !

મહાવીરે પુરૂષ અને સ્ત્રીને સરખી કોટીએ મૂક્યા છે. મોક્ષ-દ્વાર તે બંનેને માટે સરખી રીતે ખુલ્લું બતાવ્યું છે. ‘ ચંદન-બાળા ’ ને દીક્ષા આપીને મહાવીરે નારીજાતિના મસ્તકને ઉન્નત બનાવ્યું છે. તત્કાલીન હિન્દુઓએ સ્ત્રી-જાતિને હલકી કોટીએ મૂકીને તેમને માટે સંકુચિત કેન્દ્રનું નિર્માણ કર્યું હતું; તે ફેડવા માટે અને પુરૂષની સરખામણીમાં સ્ત્રીજાતિના ગૌરવની રક્ષા માટે પુરૂષ-સંઘની જેમ સ્ત્રી-સંઘના પણ સ્થાપના મહાવીરે કરી હતી અને ‘ ચંદનબાલા ’ જેવી રાજકુમારીઓને દીક્ષા આપી સ્ત્રી-સંઘની અગ્રગામિનિઓ બનાવી હતી. એટલુંજ નહિ પણ ‘ સુલસા ’ જેવી સંસારવર્તિની સુશીલા મહિલાઓના સદ્-ગુણોને વિશેષરૂપે પ્રશંસીને તેમનાં આત્મ-ગૌરવ વધાર્યાં હતાં.

જે સ્ત્રી-પુરૂષ પરસ્પર અસાધારણ પ્રેમિ-યુગલ છે, ત્યાં હક્કની ચર્ચાને સ્થાનજ નથી રહેતું. સ્ત્રીને મન તેનો પતિ પોતાનો પ્રાણેશ્વર હોય અને પતિને મન તેની સ્ત્રી પોતાની અર્ધાંગના હોય, ત્યાં હક્કની પડાપડી હોય ખરી ? ત્યાં તો પરસ્પર એક-બીજા માટે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પવા તૈયાર હોય. પણ આવાં પ્રેમિ-યુગલો ક્યારે નિપજે એ વિચારવાનું છે. આવાં પ્રેમિ-યુગલો નિપજાવવા માટે લગ્ન-પદ્ધતિની રીતિને સુધારવાની જરૂર છે. બાલ-વિવાહ, અનમેલ વિવાહ અને વૃદ્ધવિવાહ ઉપર સખ્તમાં સખ્ત અંકુશ મૂકાવા જોઈએ. ૧૯ વર્ષની ઉંમર

પહેલાં પુરૂષનો અને ૧૪ વર્ષની ઉંમર પહેલાં કન્યાનો વિવાહ ન થવો જોઈએ. વર-કન્યા વચ્ચે પાંચ વર્ષનું આંતરૂં રાખવું જરૂરી, ઉચિત અને ફાયદાકારક છે. આમ, યોગ્ય ઉંમરે મળતા સ્વભાવવાળાં, તંદુરસ્ત અને સુશિક્ષિત યુગલોને લગ્ન-અન્યીમાં જોડવામાં આવે, તો તેઓ આદર્શ દમ્પતી બની પોતાના ગૃહસ્થ-સંસારનું સુખ-સમ્પન્ન બનાવી શકે.

બાલકોની જેમ બાલિકાઓને પણ ઉત્તમ કેળવણી, સદાચાર-શિક્ષણ અને ધાર્મિક જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે. વ્યવહારિક કેળવણીમાં માતૃત્વ-શિક્ષણ પણ કન્યાઓને વધારે જરૂરનું છે. એ નિશ્ચય છે કે—વિદ્યાવતી અને સુસંસ્કારશાલિની જ કન્યાઓના માતૃ-પદથી નૂતન અને ભવ્ય રાષ્ટ્રનું નિર્માણ થશે. જ્યાં સુધી માતાઓ સુશિક્ષિત અને સદાચારસંપન્ન નહિ નિપજે ત્યાં સુધી ધર્મ, સમાજ કે રાષ્ટ્રનું ઉત્થાન થવું અશક્ય છે. યાદ રાખવું જોઈએ કે એક સુશિક્ષિત અને સદાચારવિભૂષિત માતા પોતાની સન્તતિને સુસંસ્કારિત બનાવવામાં સો શિક્ષકોની ગરજ સારે છે. કન્યાઓ ઉત્તમ શિક્ષણ અને સુંદર સદાચાર સંપાદન કરીને પછી જ્યારે સુયોગ્ય પુરૂષ સાથે લગ્નઅન્યીમાં જોડાશે, ત્યારે તે કેવી દેવીઓ નિકળશે અને એઓથી જગતનું પણ કેટલું ભલું થશે ?

લગ્ન એ જિન્દગીભરનો સંબંધ છે. એક માટીનો ઘડો લેવો હોય તો પારખીને લઈએ, જ્યારે લગ્ન જેવાં કાર્યો ખરાબર પરખ વગર કરાય અને જેને જે માલ સાથે સંબંધ છે તેને પોતાના માલની જરાય ખબર ન હોય એ કેવી વાત ગણાય ! પૂર્વકાળની સ્વયંવરપ્રથા કયા પોઇન્ટ ઉપર જાય છે એનો જરા વિચાર કરવો જોઈએ.

લગ્ન-શાદીની યોગ્યતાનું માપ ધનથી ન કરતાં ગુણોથી કરવું જોઈએ. ગરીબ હોય, પણ સદાચારી, તંદુરસ્ત અને નિર્વાહ જોગ પેદા કરનાર હોય તો તે વિવાહને પાત્ર છે, લાયક છે; કિન્તુ ગમે તેટલો ધનવાન હોવા છતાં પણ જો દુરાચારી હોય યા રોગી હોય તો તે વિવાહને લાયક નથી. વળી જન્મકુંડલીની અપેક્ષા ગુણ-કુંડલીને વધારે મહત્ત્વ અપાવું જોઈએ. ચોખ્ખી રીતે જે નાલાયક દેખાતો હોય, તેને કેવળ જન્મ-કુંડળીના મેળ ઉપર વિવાહને યોગ્ય સમજવો એ કેવળ મૂર્ખતા છે.

અયોગ્ય વિવાહ અધર્મ્ય છે અને સમાજઘાતક છે, એ પ્રત્યક્ષ જોવાઈ રહ્યું છે. સમાજ રૂપી બિર્દિંગનો પાયો સુયોગ્ય વિવાહ-પદ્ધતિ (Marriage-system) છે. ઉત્તમ સંતતિ રૂપી સુંદર કુળો ત્યાંથીજ પ્રકટ થાય છે. યોદ્ધાઓ અને બોદ્ધાઓ, ત્યાગીઓ અને વૈરાગીઓ, ધીરો અને વીરો, શ્રીમાનો અને ધીમાનો તેજ રસ્તે આવિર્ભૂત થાય છે.

પકવ ઉમ્મર થવા છતાં પણ કેટલાકો ફરી વિવાહ કરતાં અચકાતા નથી. અને ઉંટને ગળે બકરી યા બિલાડી લટકાવવા જેવું રાક્ષસીય કૃત્ય કરવા ઉતારૂ થઈ જાય છે. આવા અધમ અને પાપિષ્ઠ વિવાહમાં શામિલ થઈ તેનું પાણી પણ પીવું એ ખૂન પીવા બરાબર છે. ધનની કોથળીઓના લોભે ડોકરાને ગળે પોતાની બાલિકા મઢનાર મા-બાપ તો ઘોર પાપી છે જ, અને એ ડોકરાના રાક્ષસપણાનું પણ શું પૂછવું, કિન્તુ તેવા ઘાતકી વિવાહમાં શામિલ થનાર મહાજન-વર્ગ પણ ઘોર પાપી છે, એટલુંજ નહિ, પણ કન્યાના માબાપ અને એ ડોકરાના કરતાંય એ મહાજન-વર્ગ વધારે અને ઘોરાતિઘોર પાપી છે. તેઓ જે તેવા પાપમાં શામિલ ન થાય અને તેવા પાપી વિવાહને નિષ્કુ-

રતાથી ફટકારી નાંખે, તો તેવા પ્રલયકારી પ્રસંગો આપોઆપ ઓછા થઈ જાય.

સ્ત્રી-જાતિ અને પુરુષ-જાતિનો સમ્બન્ધ પરમ ઘનિષ્ઠ છે. સંસાર-રથનાં તે બે ચક્કો છે. બંને ચક્કોની સરખાઈમાં જ રથ ખરાબર ચાલે. તે બંને એકબીજાનાં વફાદાર હોવા જોઈએ. એક બીજાની તરફ વિશ્વાસની લાગણી અને ઉદાર ભાવના હોવી જોઈએ. આ લાગણી અને ભાવનાના અભાવે જ એકબીજાનાં અન્તર એકબીજાથી ખડુ છેટાં પડી ગયાં છે અને પરસ્પર શંકા-શીલ તથા બહેમવાળાં બની ગયાં છે. અને એ તો સ્વાભાવિક છે કે હ્રુદ્દષ્ટિ થતાં દોષ-દર્શન જ થયા કરે. અત્યારે ઘણા ભાગે આવી સ્થિતિ વર્તી રહી છે. વળી પુરુષ ગમે તેટલો દોષ-ખડુલ હોય, પણ તેનું ખહાર નથી આવતું, જ્યારે સ્ત્રીનું જરામાત્ર ખહાર આવતાં તેના ઉપર શિલાપાત જેવો લીપણ પ્રસંગ આવી પડે છે. ખરી રીતે વિચાર કરતાં બગાડનું આદિ કારણ પ્રાયઃ પુરુષજ હોય છે. સ્ત્રીની કામ-વાસનાની માત્રા પુરુષ-વર્ગ કરતાં ભલે અધિક માનવામાં આવે, અને એ પણ વાત ખરી કે બે હાથ વગર તાલી નજ પડે, છતાં દુરાચરણની પહેલ અધિકાંશ પુરુષ તરફથીજ થાય છે; સક્રિય પ્રેરણા પ્રથમ પુરુષજ કરે છે. તેનું કારણ સ્પષ્ટજ છે કે—પુરુષ પ્રાયઃ નિસર્ગ-ચંચળ છે, જ્યારે સ્ત્રી લજ્જાશીલ અને ધીરજ-વૃત્તિવાળી છે. આમ છતાં દોષનો બધો પોટલો સ્ત્રીને માથે મઢવામાં આવે છે, અને પુરુષ કોરો ધાકોર છુટી જાય છે. આ “દૈવં દુર્બલ-ઘાતકમ્” નહિ તો બીજું શું ?

સ્ત્રી-વર્ગ જો સારી રીતે કેળવાય, તેનામાં સારા સંસ્કારો

પડે, તેનામાં જ્ઞાન તથા બુદ્ધિનો વિકાસ થાય અને તે પોતાના વિચાર-બળથી પોતાની મુખ્ય ફરજો સમજતો થઈ જાય તો તે ગૃહ-રાજ્ય યા કુટુંબ-રાજ્યને કેવું સરસ ચલાવી શકે ! એટલું જ નહિ, પણ જે સામાજિક, ધાર્મિક અને રાષ્ટ્રીય કાર્યો એકલા પુરૂષ-વર્ગથી સાધ્ય નહિ થઈ શકવાને લીધે રખડી પડે છે, તે પણ સરલતાપૂર્વક સધાઈ જાય.

બાલ-લગ્ન, વૃદ્ધ-લગ્ન, કન્યાવિક્રય, દાડો કરવાની રીત તથા રડવા-કુટવાની રીત વગેરે કુરૂદિઓને દૂર કરવા નારી-વર્ગનો પ્રયત્ન શીઘ્ર લાભકારક થાય. આમ સાંસારિક અને ધાર્મિક સુધારાઓની યોજનાઓ પાર પાડવામાં સ્ત્રી-વર્ગના સહયોગની સખ્ત જરૂર છે.

મનુષ્ય-જાતિના અડધા અંગને કફેડી સ્થિતિમાં નાંખી યા રાખીને સમાજે બહુ નુકશાન ઉઠાવ્યું છે. સ્ત્રીને પુરૂષની ‘ ચાકરડી ’, ‘ ગુલામડી ’ યા ‘ દાગ્ગી ’ માનીને પોતાનાં જ અંગ ઉપર કુહારાઘાત કરવા જેવી ચેષ્ટા થતી આવી છે. છોકરો જ્યારે પરણીને ઘરે આવે, ત્યારે પોતાની માને કહેશે કે—

“ મા ! રે ! મા ! હું તો પરણીને આવ્યો;
છાણ વાસિડું ને રાંધણું લાવ્યો. ”

જીઓ ! કેટલી બધી ગેરસમજ ! સુભાગ્યે આવી ખરાબ હવા હવે ઓછી થતી જાય છે અને પુરૂષ-વર્ગ સ્ત્રીને પોતાના “ ડાબા પગનું ખાસડું ” માનીને પોતે “ મોચી ” બનવા નથી માંગતા. એટલું જ નહિ, પણ શાણા પુરૂષો સમજતા થતા જાય છે કે પુરૂષ અને સ્ત્રી એ બંનેનું અસ્તિત્વ અને ગૌરવ પરસ્પર સાપેક્ષ છે અને એ બંનેના સમ્મિલનમાં જ પૂર્ણભાવ થતો હોઈ,

એક અંગને ઉતારી પાડવામાં બીજું પણ અંગ રસ-હીન બની જાય છે.

સ્ત્રી-વર્ગને જ્યારે આત્મ-સમ્માનનું ખરું સચોટ જ્ઞાન થશે, ત્યારે તેનામાં આત્મબળનો સંચાર થશે, અને ત્યારેજ તે ઉત્સાહ-શક્તિસમ્પન્ન થતાં પોતાના ગૌરવની રક્ષા કરી શકશે.

ઇશ્વર સાથે પોતાનો સંબંધ ખરા અન્તઃકરણથી સમજીને,
 એ સંબંધને અનુસરી જે જે આચાર-
ધર્મ. વિચાર કરાય તે ધર્મ કહેવાય. કેવળ
 મનુષ્યજાતિ ઉપરજ નહિ, બલ્કિ આખા
 વિશ્વ ઉપર પ્રેમ, મૈત્રી, કરુણા રાખવી એ ગુણો ખરા ધાર્મિક-
 પણામાંથીજ ઉત્પન્ન થાય છે.

ધર્મનો કોઈએ ઇજારો લીધો નથી. ધર્મનું તત્ત્વ હમેશાં
 ખુલ્લું, નિરાબાધ અને સર્વત્ર વ્યાપક છે. એટલે કોઈપણ પ્રાણી
 ધર્મ-તત્ત્વના ખરા માર્ગને અવલંબીને પોતાના આત્માની
 ઉન્નતિ સાધી શકે છે. બ્રાહ્મણ હોય કે જૈન હોય, પણ તે સન્ધ્યા-
 વન્દન-પૂજા-પાઠ કે પ્રતિક્રમણ-સામાયિક-ભક્તિ વગેરે ક્રિયાઓ
 કરવા છતાં-ક્રિયાઓમા ચુસ્ત રહેવા છતાં અને ધાર્મિક કાર્યોમાં
 આગળ પડતો ભાગ લેવા છતાં પણ જો તે વેપાર-ધંધામાં હુડ-
 હુડતાં જીઠાણાં હાંકતો હોય, ખોટા ખોટા હિસાબો કરી ભોળા-
 ભદ્રિક માણસોને લૂંટતો હોય અને અનેક છળ-પ્રપંચ-દગલ-
 બાજી કરી નિષ્કુર અને નિર્દયી રીતે ગરીબોના ગળા ઉપર અધર્મ-
 વ્યવહારરૂપ છરી ફેરવતો હોય, તેમજ પાકો દુરાચારી અને
 રંડીબાજ હોય તો એ હાલતમાં એને માટે દારૂ હુર્ગતિ સિવાય
 બીજો ફેંસલોજ શો હોય? જ્યારે બીજી બાજુએ એક હજીમ યા

અન્યજ, જે પોતાના જાતિ-ધંધાથી પેટ ભરતો હોય, પણ ઇશ્વરથી ડરીને અન્યાય અને બદમાશીથી સર્વથા વેગળો રહેતો હોય અને સત્ય તથા નીતિ પ્રમાણે સંતોષપૂર્વક પોતાનું જીવન ગાળતો હોય તો તે નિઃસંદેહ સફળતિલાજન અને ઇશ્વરીય પુરસ્કારને પાત્ર છે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ધર્મનું લક્ષણ અન્તઃકરણની શુદ્ધિ છે અને તે સદાચરણને આભારી છે. ભૂતદયા, પરોપકાર, સત્ય, સંયમ, સંતોષ એ ધર્મના ખાસ મુદ્દાઓ છે. એજ આપણા ધર્મ-સાધનનું સાધ્ય હોવું જોઈએ. એનેજ ઉદ્દેશીને, એનીજ તરફ આપણી ક્રિયાઓ વહેવી જોઈએ. ક્રિયાદ્વારા જીવનગત રજઃપુંજનું પ્રમાર્જન થવું જોઈએ. ક્રિયા-જળથી જીવનગત મેલ ધોવાવો જોઈએ. ક્રિયાઓનો સુંદર રસ જીવનમાં રેડાવો જોઈએ. ક્રિયાની સુંદર સુગંધથી જીવન બહેકાવું જોઈએ. ક્રિયાના મનોહર રંગો જીવનમાં પૂરાવા જોઈએ અને જીવન ખીલી ઉઠવું જોઈએ. ક્રિયાની આ સફળતા છે, નહિ તો આપણે સિદ્ધસેન-દિવાકરનું વાક્ય ક્યાં નથી જાણતા કે—

“ यस्मात् क्रियाः प्रतिफलन्ति न भावशून्याः ”—ભાવ-શૂન્ય ક્રિયાઓ ફળીભૂત નથી થતી.

સમ્યક્ત્વ, શ્રાવક-ધર્મ અને ચારિત્ર-ધર્મનાં ગુણસ્થાનોની વાતો તો દૂર રહી, પણ પ્રથમ ગુણસ્થાનનો જ જે વિચાર કરીએ અને તેની સાથે આપણા જીવનને સરખાવીએ તો આપણે ક્યાં ઉભા છીએ, એ આપણને સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે. ‘ મિત્રા-દૃષ્ટિ ’ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પ્રથમ મિથ્યાત્વ-ગુણસ્થાનક આવે, એમ હરિ-ભદ્રસૂરિ દર્શાવે છે. અદ્વેષ ગુણ એ મિત્રા-દૃષ્ટિનું વિશેષ લક્ષણ

છે. સંસાર-પ્રપંચ ઉપર ઉદ્વેગ થવો અને દીન-દુણિયા ઉપર કર્ણાર્દ્ર હૃદય થવું એ મિત્રા-દૃષ્ટિની અવસ્થા છે. આ દૃષ્ટિવાળાને પરોપકાર તથા પ્રભુભક્તિ જેવાં પવિત્ર કાર્યોમાં કંટાળો આવતો નથી. આવી મૈત્રીભાવવાળી મિત્રાદૃષ્ટિ પ્રથમ ગુણુસ્થાનકમાં પ્રાપ્ત થાય છે. આવું પ્રથમ ગુણુસ્થાનક પ્રાપ્ત થતાં ભવ-બ્રમણોનો છેડો નિર્ણીત થઈ જાય છે.

પ્રથમ ગુણુસ્થાનકગત મિત્રા-દૃષ્ટિની આ વિશેષતા છે, તે ચોથી દૃષ્ટિ કેવા વિશિષ્ટ ગુણોવાળી હશે, એ વિચારવા જેવું છે. છતાં તે ચોથી દૃષ્ટિમાં પણ મિથ્યાત્વ-ભાવ વર્તેજ છે. એટલે તેનો પણ સમાવેશ પ્રથમ ગુણુસ્થાનકમાંજ છે. પાંચમી દૃષ્ટિનો ઉદય થતાં સમ્યગ્દર્શનનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. સમ્યગ્દર્શનીને શ્રાવક-ધર્મ સાંપડે છે અને તત્પશ્ચાત્ પરમ શાંતિમય, પરમ કલ્યાણરૂપ, વિશ્વવંદ્ય સાધુ-જીવન પ્રાપ્ત થાય છે.

વીર-ધર્મની આ પદ્ધતિ છે. એ પદ્ધતિએ ચાલનાર જૈન છે. જૈન એટલે કપાલ ઉપર ચાંદલો કરનાર જ નહિ, કિન્તુ જૈન એટલે વીરના પગલે વિજેતા બનવાનો અભ્યાસ કરનાર. આત્મ-જેતાઓનો-આત્મ-સમ્રાટોનો ધર્મ તે જૈનધર્મ. અને જૈનધર્મ એ જ વીર-ધર્મ.

નક્કી સમજી રાખશો કે કોરા ભાવિ-ભાવવાદના માર્ગે કોઈ પણ દેશ યા સમાજે કદી ઉન્નતિ મેળવી નથી. પુરૂષાર્થ-વાદને આગળ કરી વીજળીના વેગે દોડનાર સાહસિક ધર્મ-વીરો જે દેશ યા સમાજમાં પ્રકટ થાય છે, તેજ દેશ યા સમાજ વિજય-લક્ષ્મી યા ઐશ્વર્ય-લક્ષ્મીની વર-માળાને પાત્ર બને છે, અને દુનિયામાં તેનો ડંકો વાગે છે.

ધન્વીશું અને શાસનદેવને પ્રાર્થીશું કે વીર-ધર્મનેા ઢંઢેરેા
સમાજના સૂત્રધારેાને જગાડે, તેમનામાં ઉત્સાહ રેડે તેઓમાં
શક્તિ ભરે અને તેઓ કમર કમીને સમાજની ખબર લેવા શીઘ્ર
બહાર આવે. કિં બહુના—

સર્વમંગલમાંગન્યં સર્વકન્યાણકારણમ્ ।
શ્રીમહાવીર-દેવસ્ય સદા જયતુ શાસનમ્ ॥

૪૪૪૦

